Dialogové systémy

Luděk Bártek

Laboratoř vyhledávání a dialogu, Fakulta Informatiky Masarykovy Univerzity, Brno

jaro 2014

Syntéza řeči – postprocessing

- Cíle dodatečného zpracování – obohatit syntetizovanou řeč o:
  - intonaci
  - přízvuky (větný, slovní)
  - důrazy
  - přestávky.
- Prostředky – modifikace:
  - F_0, případně dalších formantů
  - lokální modifikace větné melodie
  - intenzity – amplitudy.

Prozódie
Úvod

- Výstup syntézy je monotónní řeč bez intonace a přízvuku – zní nepřirozeně.
- Náprava – doplnění prozódie.
- Základní prozodické prvky:
  - výška řeči
  - hlasitost
  - doba trvání.
- Základním nositelem prozódie v běžné řeči je slabika.
- Prozódie závisí na typu věty:
  - oznamovací, tázací zjišťovací, rozkazovací – klesající intonace
  - otázka doplňovací (odpověď ano/ne) – rostoucí intonace.
- Modelování prozódie – modulace F_0.

Ukázky větné intonace

- Originální promluva bez intonace
- Oznamovací věta
- Otázka zjišťovací

Výška základního tónu

- Výška základního hlasivkového tónu odpovídá formantu F_0.
- Průběh F_0 na vokalickém jádru bývá nelineární.
- Změna intonace není pouhou změnou F_0 – nutno modifikovat i vyšší formanty.
- Na základě důležitosti F_0 se jazyky dělí na:
  - tónové (čínština, vietnamština, ...) – čínské slovo –ma– v závislosti na průběhu F_0 může znamenat:
    - konopí
    - kůň
  - jazyky s melodickým přízvukem (srbština, slovinština, litevština, norština, švédština, ...)

Prozódie
Další prozodické vlastnosti

- Intenzita (hlasitost):
  - fyzikální pohled – intenzita signálu v daném časovém okamžiku
  - fyziologický pohled – reakce vnitřního ucha (coortiho ústrojí) na vnímaný zvuk
  - tato hlediska se různí:
    - subjektivní vnímání zvuku neodpovídá ani v prvním přiblížení fyzikální intenzitě signálu.
- Doba trvání:
  - Slabika může mít různou délku trvání v různém kontextu.
  - Drobné odchylky mohou být i ve stejném kontextu.
  - Typická doba trvání slabiky – 50 — 200 milisekund.

Prozódie
Další prozodické vlastnosti

- Kvalita hlasu
  - chvění hlasu (jitter)
  - nepravidelné výchylky v amplitudě F_0 (shimmer)
  - zbarvení tónu
  - ochraptělost
  - míra znělosti
  - ...
- Rychlost řeči
  - Lze chápat jako převrácenou hodnotu průměrné délky slabiky.
  - Lze měřit i jinými způsoby:
    - počtem vyslovených textových znaků za jednotku času (vyhodnocování syntetizérů řeči).

Prozódie
Další prozodické vlastnosti

- Pauza
  - tichá
  - vyplněná – obsahuje nějaký charakteristický zvuk:
    - eeh
    - áá
    - éé
    - ...
- Zaváhání
  - Přímo vypovídá o pragmatice projevu.
  - Důležitý např. pro modifikaci dialogové strategie u dialogových systémů.
  - Typický případ informace obsažené zejména v prozodické vrstvě jazyka.

Prozódie

Základní odvozené prozodické vlastnosti

- Rytmus
  - prozodický prvek odvozený z dob trvání
    - slabik
    - pauz v daném časovém úseku
- Slovní přízvuk
  - odvozen ze všech základních atributů
  - je výrazně jazykově závislý:
    - umístění přízvuku ve slově/přízvučné jednotce
    - míra použití prozodických prostředků k jeho vytváření – zejména použití hlasitosti oproti výšce.
- Větný přízvuk (intonační centrum)
  - zjednodušeně jde o prozodické zvýraznění jádra výpovědi věty.

Prozódie
Základní odvozené prozodické vlastnosti

- Intonace
  - nejobecněji – časový průběh časového spektra hlasu
  - za určující pro melodii se považuje základní hlasová frekvence
    - časová závislost základní hlasové frekvence
    - lze zobrazit grafem v závislosti na čase
  - související terminologie:
    - melodie – průběh F_0
    - kadence – určena např. důrazem, ...
    - intonační kadence
    - melodém – základní melodického průběhu určený na základě jeho gramatické funkce.
    - průběh F_0

Prozódie
Základní odvozené prozodické vlastnosti

- Emotivní zabarvení hlasu
  - Projevuje se rychlými změnami hlasitosti a základní frekvence.
  - Často přesahují hranici věty.
  - Jeho detekce u DS umožňuje zvolit vhodnou dialogovou strategii.
- Emfatický přízvuk
  - Vytvářen emotivním zbarvením hlasu.
  - Vyskytuje se např. ve větách pronesených v situacích s výrazným emocionálním kontextem:

To je tedy opravdu *neslýchané*.
Bolí to jak *čert*.

Prozódie
Základní odvozené prozodické vlastnosti

- Kontrastní přízvuk – snaha o zdůraznění slova nebo slabiky v kontrastu s jiným slovem nebo slabikou:

  ,,Řekl jsem do *Šakvic* ne *Rakvic*.“
  ,,*Byte* ne *bit*.“

Prozódie
Základní odvozené prozodické vlastnosti

- Opakování
  - Prozodický atribut silně svázaný s mluvčím.
  - Opakování bývá často variantou výplňkových částí promluvy
    - mluvčí si ji často ani neuvědomuje
    - nezaměňovat s koktáním – porucha řeči.
- Výplňkové části
  - Kromě výplňkové funkce mohou charakterizovat:
    - styl mluvčího:

      ,,Byl jsi včera na akci, *viď*?"
    - nářečí resp. slang:

      ,,*Vole*, ta včerejší spářka byla ale hustá, co *vole*?"

Prozódie
Základní odvozené prozodické vlastnosti

- Přerušení
  - častý jev v mluvené řeči na úrovni:
    - vyšších celků (výpověď/promluva, věta, prozodická fráze, ...)
    - uvnitř slov.
  - Mívá návaznost na další prozodické prvky:
    - zaváhání
    - opakování
    - vyplněnou pauzu
    - ...

Základní odvozené prozodické vlastnosti

- Korekce částí promluvy
  - častý jev a to vzhledem k různým částem.
  - Příčiny vzniku:
    - důsledek přeřeknutí
    - upřesnění části promluvy
    - oprava předchozí části promluvy.
  - Často následuje přerušení nebo další prozodické jevy.

Prozódie

Prozodické segmenty mluvené řeči

- Promluva.
- Prozodická fráze
  - Skupina slov vytvářející jednotný intonační celek.
  - Představuje základní, z prozodického hlediska kompaktní, strukturu.
  - Členění do prozodických frází souvisí ve velké míře se syntaktickou strukturou odpovídající věty.
- Přízvukový takt
  - Skupina slabik podřízená jednomu slovnímu přízvuku.
  - V češtině typicky slovo nebo slovo a jednoslabičné slovo.
- Slabika.

Standardy pro syntézu řeči

- Snaha sjednotit jazyky pro popis promluvy pro řečové syntetizéry.
- Definují značkování postihující:
  - prozódii – rychlost řeči, F_0, zdůraznění části promluvy, pauzu, hlasitost, ...
  - mluvčího – pohlaví, věk, ...
- Používané standardy:
  - SABLE
  - SSML

SABLE

- Otevřený standard pro prozodické značkování textu.
- Vývoj započat v 2. polovině 90. let
- aplikace XML/SGML
- snaha o zkombinování 3. značkovacích jazyků pro syntézu řeči:
  - SSML – Speech Synthesis Markup Language (W3C, 1999).
  - STML – Spoken Text Markup Language(CSTR Edinburgh University, Lucent Technologies, 1997)
  - JSML – Java Synthesis Markup Language (Sun Microsystems, 2000)

SABLE
Základní značky

- SABLE – kořenová značka
- DIV
  - Slouží k členění dokumentu na odstavce a věty.
  - Typ části dokumentu určuje atribut type.

    <DIV TYPE="paragraph"> ... </DIV>

  - prozodické značky:
    - EMPH – zdůraznění části promluvy
    - PITCH – výška promluvy
    - VOLUME – úroveň hlasitosti
    - RATE – rychlost
    - BREAK – pauza

SABLE
Základní značky

- Popis mluvčího:
  - element SPEAKER:
    - AGE – věk mluvčího (older, middle, younger, teen, child)
    - GENDER – pohlaví (male, female)
    - NAME – jméno mluvčího, závislé na TTS – TTS musí daného mluvčího znát.
- Fonetické:
  - PRON – foneticky přepsaná promluva, lze použít IPA.
  - SAYAS – způsob fonetického přepisu (datum, telefon, url, poštovní adresa,. . .)
  - LANGUAGE – jazyk promluvy.

SABLE
Ukázka

```
<SABLE>
 <DIV TYPE="paragraph">
  <VOLUME LEVEL="quiet">Šepot</VOLUME>
  <VOLUME LEVEL="medium>
   <RATE SPEED="fast">Rychlá věta.</RATE>
   <PITCH BASE="+50%">
    Vysoko posazená věta
   </PITCH>
  </VOLUME>
 </DIV>
</SABLE>
```

SSML

- Otevřený standard W3C
- Vývoj započat koncem 90. let.
- Aplikace XML.
- Součást rodiny W3C Voice Browser Activity
- Aktuální verze 1.0 (září 2004)

SSML
Základní značky

- kořenový element *speak*
- strukturní elementy:
  - p – odstavec
  - s – věta
- fonetické:
  - say-as – způsob fonetického přepisu.
    - typ textu (telefon, URI, číslo, . . .)
  - phoneme – fonetický přepis dané promluvy
  - sub – substituce – např. přepis zkratek, . . .
- popis hlasu:
  - voice – popis hlasu, kterým se má text přečíst (pohlaví, věk, . . .)

SSML
Základní značky

- Prozodické značkování:
  - emphasis – zdůraznění části promluvy
  - break – pauza
  - prosody – ovlivňuje základní prozodické jevy:
    - vlastnost dána atributem – pitch, rate, duration, volume
- Další viz specifikace

SSML
Ukázka

```
<speak version="1.0"
 xmlns="http://www.w3.org/2001/10/synthesis"
 xml:lang="en-US">
 <voice gender="male" age="18">
  <p>
   <prosody rate="1">I don't</prosody>
   <break time="1s"/>
   <prosody rate="0" pitch="x-low">speak Japanese.
  </p>
 </voice>
</speak>
```